

Emotionele ontwikkeling bij personen
met een verstandelijke beperking
en geestelijke gezondheidsproblemen

Filip Morisse en
Stijn Vandavelde (Red.)

Emotionele ontwikkeling bij personen met een verstandelijke beperking en geestelijke gezondheidsproblemen

Theorie, onderzoek en praktijk

Filip Morisse en Stijn Vandeveld (Red.)

Emotionele ontwikkeling bij personen met een verstandelijke beperking en geestelijke gezondheidsproblemen

Theorie, onderzoek en praktijk

Antwerpen / 's-Hertogenbosch

Gompel&Svacina

2021

205 blz. – 16 x 24 cm

ISBN 978-94-6371-338-2

D/2021/14.401/65

NUR 848/895

Op de cover en tussen de hoofdstukken zijn kunstwerken opgenomen van cliënten van De Steiger. Voor zover de makers gekend zijn, werd hun toestemming gevraagd voor het afdrucken van deze werken. Hiervoor willen we hen uitdrukkelijk bedanken.

© 2021 Gompel&Svacina en de auteurs

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke, voorafgaande en schriftelijke toestemming van de auteurs en van de uitgever.

Al het mogelijke werd gedaan om de informatie in dit boek zo juist en actueel te maken als kan. Auteurs of uitgever kunnen niet verantwoordelijk worden gesteld voor mogelijke nadelen die lezers door eventuele onvolkomenheden in het boek zouden ondervinden.

Gompel&Svacina bv

Uitgevers

Nationalestraat 111, B-2000 Antwerpen | info@gompel-svacina.be

Rietveldenweg 60, NL-5222 AS 's-Hertogenbosch | info@gompel-svacina.nl

www.gompel-svacina.eu

Inhoud

Afkortingen	11
Voorwoord	13
Filip Morisse	
Voorbeschouwingen van 'Belangrijke Anderen'	15
Prof. dr. Stijn Vandeveld, prof. dr. Geert Van Hove, prof. dr. Claudia Claes, prof. dr. Stijn Van Heule, prof. dr. Alice Schippers, prof. dr. Sarah De Pauw & Geert Bettinger	
HOOFDSTUK 1	
Algemene inleiding	41
1.1 Personen met een verstandelijke beperking en geestelijke gezondheidsproblemen: definitie, etiologie, prevalentie, assessment, preventie, behandeling en Quality of Life (QoL)	41
1.1.1 Definitie, terminologie en etiologie van geestelijke gezondheidsproblemen bij personen met een verstandelijke beperking	42
1.1.2 Prevalentie	43
1.1.3 Assessment, preventie en behandeling	45
1.1.4 Quality of Life (QoL) bij personen met een verstandelijke beperking en bijkomende geestelijke gezondheidsproblemen	48
1.2 Emotionele ontwikkeling van personen met een verstandelijke beperking	49
1.2.1 Groeiende aandacht voor de ontwikkelingsdynamische benadering	49
1.2.2 Emoties en emotionele ontwikkeling: definities	50
1.2.3 Assessment van emotionele ontwikkeling	52
1.2.4 Ondersteuning en behandeling gebaseerd op emotionele ontwikkeling	54
1.3 Omgeving van personen met een VB en geestelijke gezondheidsproblemen	56
1.4 Doelstelling en opbouw doctoraatsonderzoek	60

HOOFDSTUK 2

Emotionele ontwikkeling en verstandelijke beperking vanuit ontwikkelingsdynamisch perspectief: state of the art 65

2.1	Inleiding	65
2.2	Definiëring van concepten	66
2.2.1	Ontwikkelingsdynamisch model	66
2.2.2	Sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling	67
2.2.3	Emoties en gevoelens	68
2.2.4	Emotionele ontwikkeling	69
2.2.5	Basale behoeften en motivaties	70
2.2.6	Discrepante emotionele ontwikkeling	71
2.3	Model van emotionele ontwikkeling	72
2.3.1	Fases van de emotionele ontwikkeling	73
2.4	Beeldvorming, assessment en diagnostiek van de emotionele ontwikkeling	76
2.4.1	Historiek en ontwikkeling van de SEO-R ²	76
2.4.2	Doelstellingen, gebruik en interpretatie van de schaal	78
2.4.3	Valkuilen bij het ongenueanceerd gebruik van de SEO-R ²	80
2.4.4	SEO-V: Schaal voor Emotionele Ontwikkeling – Verkort	82
2.5	Ondersteuning en behandeling	83
2.6	Emotionele ontwikkeling, geestelijke gezondheid en kwaliteit van leven (QoL)	86

HOOFDSTUK 3

Kwaliteit van leven bij personen met een verstandelijke beperking en geestelijke gezondheidsproblemen 89

3.1	Inleiding	89
3.1.1	Kwaliteit van leven (QoL)	90
3.1.2	Personen met een VB en geestelijke gezondheidsproblemen: terminologie, prevalentie en ondersteuningsbehoeften	91
3.1.3	Kwaliteit van leven bij personen met een VB en GG-problemen	92
3.2	Methode	93
3.2.1	Deelnemers	93
3.2.2	Instrumenten	94
3.2.3	Procedure	94
3.2.4	Analyse	94

3.3	Resultaten	95
3.3.1	Domein zelfbepaling	97
3.3.1.1	Keuzevrijheid	97
3.3.1.2	Vrijheid	97
3.3.1.3	Begrenzing/grenzen stellen	97
3.3.2	Domein interpersoonlijke relaties	98
3.3.2.1	Sociaal contact, sociaal netwerk	98
3.3.2.2	Professionele begeleiding	99
3.3.2.3	Relaties	99
3.3.3	Domein sociale inclusie	99
3.3.3.1	‘Een normaal leven’	99
3.3.3.2	Geaccepteerd worden door anderen	100
3.3.4	Domein emotioneel welbevinden	100
3.3.4.1	Nabijheid	100
3.3.4.2	Structuur	100
3.3.4.3	Waardering, positieve aandacht, bevestiging en serieus genomen worden	101
3.3.4.4	Hun eigen tempo respecteren	101
3.3.4.5	Rust en overzicht bewaren	101
3.3.4.6	Let op voor overdreven verwachtingen/Probeer niet te overvragen	102
3.3.4.7	Affectie, gezelligheid en liefde	102
3.3.4.8	Medicatie	102
3.4	Discussie	102

HOOFDSTUK 4

	Assessment van emotionele ontwikkeling van personen met een verstandelijke beperking	107
4.1	Inleiding en wetenschappelijke situering	107
4.2	Historiek en ontwikkeling van de SEO-R ⁽²⁾	109
4.3	Doelgroep, doel en toepassing van de SEO-R ⁽²⁾	112
4.3.1	Doelgroep	112
4.3.2	Doel	113
4.3.3	Toepassing en interpretatie van de schaal	114
4.4	Schaal voor Emotionele Ontwikkeling – Verkort (SEO-V)	118
4.5	Psychometrische eigenschappen	118

4.6	Van inschaling naar ondersteuning	121
4.7	Casus	122
4.7.1	Beeldvorming	122
4.7.2	Afname SEO-R ²	125
4.7.3	Profiel van emotionele ontwikkeling van Lies	126
4.7.4	Vertaalslag naar ondersteuning	126
4.8	Evaluatie van de SEO-R ²	128
4.8.1	Bruikbaarheid	128
4.8.2	Toepasbaarheid	129
4.8.3	Relevantie	130
4.9	Tot slot	131

HOOFDSTUK 5

Emotionele ontwikkeling in verbinding

	Een coachingsmethodiek voor de omgeving van personen met een verstandelijke beperking en geestelijke gezondheidsproblemen	133
5.1	Inleiding en situering	133
5.2	Het model Došen in de praktijk: vorming teams en inschaling cliënten	134
5.2.1	Inleiding	134
5.2.2	Ingrediënten van een geslaagde SEO-vorming	135
5.2.2.1	Herkenbaarheid	135
5.2.2.2	Spiegelen: als begeleider zit je er altijd tussen	136
5.2.2.3	Lastig gedrag maar toch normaal (voor die emotionele ontwikkeling)	136
5.2.2.4	Inschatting emotionele ontwikkeling moet leiden tot inventaris basale emotionele behoeften	138
5.2.2.5	Evaluatie SEO-vorming door deelnemers	139
5.2.3	Eerste grofmazige klinische inschatting van emotionele ontwikkeling	140
5.2.4	Verdieping: inschaling van emotionele ontwikkeling met SEO-R ²	141
5.3	Individuele coaching: bevorderen van mentaliseren en emotionele beschikbaarheid	142
5.3.1	Inleiding: 'inplanten' van individuele coaching	142
5.3.2	Individuele coaching: verloop & principes	144
5.3.3	'Goed genoeg' ondersteunen van Kurt	146

5.3.4	Individuele coaching van Greet	152
HOOFDSTUK 6		
	Algemene discussie	163
6.1	Generalistisch of gespecialiseerd	165
6.2	Creatieve benadering van creatief gedrag	165
6.3	Versterken van omgeving	168
6.4	Expertise en impertise	170
HOOFDSTUK 7		
	Actuele vraagstukken ten aanzien van de ondersteuning van personen met een verstandelijke beperking en geestelijke gezondheidsproblemen	173
7.1	Theorievorming	173
7.2	Onderzoek	175
7.3	Klinische praktijk	177
7.4	Beleid	178
	Dankwoord	183
	Auteurs	187
	Referentielijst	189

Afkortingen

EO	emotionele ontwikkeling
GG(Z)	geestelijke gezondheid(szorg)
QoL	Quality of Life
SEO-R ⁽²⁾	Schaal voor Emotionele Ontwikkeling-Revised ⁽²⁾
VB	verstandelijke beperking

Voorwoord

Waarom wil iemand met bijna dertig jaar klinische praktijkervaring op zeker ogenblik een doctoraatsonderzoek uitvoeren?

Omdat een promotor dat suggereert. Omdat een thema, met name emotionele ontwikkeling (EO) bij personen met een verstandelijke beperking (VB) – waar je inderdaad al dertig jaar in geëngageerd bent – het verdient om verder ‘verwetenschappelijkt’ te worden. Omdat het beter verankerd kan worden, zowel in de zorg aan personen met een VB als in de GGZ en misschien bij uitstek een verbindende, intersectorale kracht in zich draagt. Omdat het tijd en ruimte biedt om behalve theorievorming ook methodieken en instrumenten te ontwikkelen voor begeleiders en familieleden van kwetsbare mensen. Omdat deze cliënten en professionelen dit verdienen. Omdat ik hiermee ook mijn waardering wil uitdrukken voor mijn geestelijke vader prof. dr. Anton Došen, die me hierover alles heeft geleerd en me altijd heeft gesteund in mijn wroeten.

Toch voldoende redenen lijkt me, maar het werd een lastige tocht. Vaak kwam ik uit op een bijna existentiële vraag: ‘Wat is wetenschap nu en vanaf wanneer is het wetenschap?’

Prof. dr. Eric Broekaert, peetvader van de Gentse orthopedagogiek, had ons toch geleerd dat een theorie die niet dient tot de praktijk, tot niet veel dient. Zo werd ik heen en weer geslingerd tussen de evidence-based wetenschap die vaak tot uiting komt in peer-reviewed, Engelstalige A1-publicaties en practice-based evidence. Ik ervoer steeds meer dat de eerste richting voor mij moeilijker spoorde met mijn bijna aangeboren neiging om concepten te vertalen in bruikbare en ondersteunende operationalisering in de praktijk. Dit heel persoonlijk parcours van vastlopen – zowel technisch als ideologisch – in het dilemma ‘wat is (genoeg) wetenschap?’, deed me ten slotte rigoureuze keuzen voor actie-onderzoek. Ik kreeg bij deze keuze ook de volle steun van mijn begeleidingscommissie. Ik koos voor onderzoek met een ‘echte’ leefgroep van cliënten en begeleiders als ‘laboratorium’, in plaats van de klassieke research-literatuur die ik bovendien als een harnas ervaren had. Niettemin is dit doctoraat uiteindelijk een compromis geworden tussen een aantal A1-publicaties met daarnaast een Nederlandstalig pakket dat een ‘state of the art’

biedt op vlak van emotionele ontwikkeling bij personen met een VB en ook een aantal instrumenten en methodieken om er concreet mee aan de slag te gaan in het assessment en de handelingsplanning van deze doelgroep. In de geest van prof. dr. Eric Broekaert zouden we kunnen stellen dat het gaat om een integratie van praktijk en wetenschap, van theorie en methodieken, van theoretische inzichten en handelen: *“du choc des idées jaillit la lumière!”* (naar Boileau).

Het is voor mij een boeiende zoektocht geworden die tegemoet komt aan de waarom-vragen van hierboven.

Filip Morisse